

vatelé jednoho světa. Paris ale zároveň v závěru poukazuje na to, že ani hnutí NOII se nepodařilo dostatečně zdůraznit, že kategorie legality a ilegality jsou nerozlučně spjaté s neoliberálním uspořádáním společnosti. Zůstává tedy otázka, zda je v neoliberálním řádu radikální kosmopolitismus vůbec možný.

Kniha *Migration, Protests Movements and Politics of Resistance* celkově představuje mnohostranně podnětné zamyšlení nad tématem, které z evropského politického diskursu v dohledné době jistě nezmizí. Za velký přínos publikace je nutné považovat i to, že do filosoficky poměrně hutné analýzy dokázala zahrnout empirické příklady z poměrně nedávné skutečnosti, jako je proměna Evropské unie pod tlakem přícho- du migrantů v roce 2015 nebo aktuální debata v USA. Nedostává sice plně příslibu naznačenému editorkami v úvodu (tedy nabídnout konkrétní možnosti přetavení migrantských protestních hnutí do radikální kosmopolitní akce a prostřednictvím toho překonat metodologický nacionalismus v sociálních vědách i v politickém dis- kursu), ale je velmi užitečným krokem tímto směrem. Tím, že klade poměrně velký důraz na politickou subjektivitu migrantů a migrantek samotných, navrhuje zároveň velmi solidní konceptuální rámec pro další empirické studie a přímo vybízí například k etnografickému prozkoumání současné politické organizace migrantských pro- testních hnutí.

Péče, migrace a střední Evropa

Lenka Pavelková

Bahna, M., Sekulová, M. 2019. *Crossborder Care: Lessons from Central Europe*. Palgrave Macmillan.

Téma péče je stále více studováno a zkoumáno ve spojitosti s migrací. V mnohých vyspělých státech je již spojení těchto dvou témat běžné – například ve Spojených stá- tech amerických (např. Parreñas 2002) nebo v Německu (např. Lutz 2011). Důvodem je vysoký podíl migrantek (i migrantů) pracujících v oblasti péče o děti, seniory či další osoby, které nejsou z nějakého důvodu soběstačné. V zemích středovýchodní Evropy, zejména v zemích postsocialistických, se toto téma objevuje zvolna, ale již nabývá na důležitosti. Z regionu střední Evropy je otázka pečovatelských a zaměstnávání migrantů a migrantek nejdůležitější v Rakousku, kde jsou zahraniční pracovníci naprosto klíčoví pro zajištění fungování systému 24hodinové péče o seniory.

Právě Rakousko hraje významnou roli v knize Miloslava Bahny a Martiny Sekulové,

kteří v ní velmi detailně popisují závěry svého dlouhodobého výzkumu práce pečovatelek ze Slovenska v Rakousku. Tyto pečovatelky jezdí do Rakouska pečovat o seniory, kteří bydlí doma a využívají systém 24hodinové péče. Ten je postaven na střídání dvou pečovatelek vždy po dvou týdnech. Pečovatelky bydlí u svých pacientů/klientů doma a během dvou týdnů jim jsou plně k dispozici s výjimkou odpolední pauzy. Poté jsou vystřídány a na dva týdny mají volno. Vzhledem k tomuto režimu je nutno mluvit spíše o mobilitě než o migraci: pečovatelky se do Rakouska nestěhují natrvalo, ale za prací pravidelně dojíždějí (viz také Drbohlav, Pavelková 2018). V současnosti je to samozřejmě usnadněno rovněž absencí hraničních kontrol. V minulosti za touto prací jezdily do Rakouska zejména Češky, později byly nahrazeny Slovenkami, v současnosti se těžiště zaměstnanosti dále posouvá k pečovatelkám z Rumunska a dalších zemí východní Evropy (což potvrzuje i výzkum Bahny a Sekulové).

Kniha Miloslava Bahny a Martiny Sekulové těží z dlouhodobého výzkumu mezi slovenskými pečovatelkami a využívá jak kvantitativních, tak kvalitativních metod. V první, úvodní kapitole diskutují autoři o existujícím výzkumu na téma migrace zaměstnanců/zaměstnankyň v oblasti pečovatelství a identifikují dvě hlavní linie tohoto výzkumu. Tou první je koncept tzv. řetězců péče (*care chains*), který převládá v Severní Americe. Druhou linii tvoří koncept tzv. režimů péče (*care regimes*), přístup převažující v Evropě. Těmito dvěma přístupům autoři vyčítají zejména nedostatek pozornosti k aktérství samotných pečovatelů a pečovatelek a také převládající zaměření na cílovou zemi migrace. Uvádějí rovněž další chybějící témata – nikoliv snad jako výtku, ale spíše jako námět k dalšímu výzkumu. Poté autoři předkládají tři hlavní východiska svého výzkumu, která by některé tyto nedostatky mohla nahradit:

1. Pečovatelé a pečovatelky jsou vnímáni jako aktivní aktéři.
2. Je nutné studovat nejen země cílové, ale i země zdrojové, a to, jaké jsou zde pracovní (a obecně životní) podmínky.
3. Využití smíšených výzkumných metod, tj. kvantitativních i kvalitativních, k plnému pochopení dané problematiky.

Na závěr úvodu zdůvodňují autoři výběr Rakouska pro svůj výzkum významnou rolí této země v rámci regionu z hlediska pečovatelství – počet migrujících pečovatelů/pečovatelek na jednoho obyvatele je zde vysoký v porovnání s ostatními zeměmi (byť se absolutní čísla nemusejí zdát příliš vysoká).

Druhá kapitola popisuje situaci ve dvou zkoumaných zemích, tj. v Rakousku a na Slovensku. Autorka a autor zde uvádějí data, která využili ve svém výzkumu. Patří sem rakouské a slovenské statistiky, které jsou plně dostupné a spolehlivé od roku 2007 (jak autoři konstatují, před tímto rokem pracovalo mnoho lidí ze Slovenska v Rakousku bez potřebných dokumentů, a svou práci nebo její rozsah tedy drželi spíše v tajnosti). Zásadnější z hlediska přínosu této publikace je ovšem vlastní

výzkum Bahny a Sekulové. Ten je založen jednak na dotazníkovém šetření a jednak na rozhovorech. Dotazníkové šetření proběhlo dvakrát – v roce 2011 a 2016. V roce 2011 se šetření zúčastnilo 151 aktivních pečovatelek. V roce 2016 vyplnilo dotazník 434 pečovatelek, tentokrát byly zahrnuty i respondentky, které v době výzkumu v Rakousku nepracovaly. Opakovaně se uskutečnily také rozhovory se slovenskými pečovatelkami v Rakousku: poprvé v roce 2011 a podruhé v roce 2017. Rozhovorů se zúčastnilo celkem 12 respondentek, z toho devět v obou letech. Tento poměrně obsáhlý výzkum poskytl autorům bohatý materiál pro analýzu situace slovenských pečovatelek v Rakousku a zejména jim umožnil hodnotit vývoj situace mezi lety 2011 a 2017.

Ve třetí kapitole se autorský kolektiv věnuje tématu vnímání či spíše nevnímání pečovatelek jako pracovních migrantů. Uvádí, že v diskusi a literatuře na toto téma je často kladen důraz na péči samotnou a na rodinu, nikoliv na práci, na pracovní poměr. Autoři zde zdůrazňují, že při rozhodování o práci pečovatelky v zahraničí jsou podstatné podmínky na trhu práce v zemi nebo regionu původu, a je tedy nutné tuto migraci vnímat jako druh pracovní migrace.

Ve čtvrté kapitole se autoři zamýšlejí nad konceptem tzv. odlivu péče (*care drain*). Tento pojem se objevil jako paralela ke konceptu odlivu mozků (*brain drain*) a jeho jádrem je tvrzení, že prostřednictvím migrace pečovatelek (příp. chův, ale i zdravotních sester apod.) je ze zdrojových zemí odčerpávána potřebná péče, která zde potom chybí (zejména péče o děti a seniory). Bahna a Sekulová na základě svého šetření tvrdí, že tato situace nemusí nastávat vždy (podobně také Speranta 2014). Konkrétně jejich respondentky byly z valné většiny ženy, které nemají nikoho, kdo by potřeboval intenzivní péči (malé děti, nemocné rodiče), některé navíc deklarovaly připravenost práci přerušit, pokud by potřeba péče doma nastala. Zásadním faktorem pro spokojenost rodiny byla pro respondentky výše příjmu, což podle autorů dále potvrzuje, že migrace pečovatelek je především druhem pracovní migrace. Sekulová a Bahna rovněž uvádějí, že tento konkrétní model migrace, resp. mobility mezi Slovenskem a Rakouskem může být jedním z mála oboustranně výhodných modelů (*win-win model*), kde jsou všichni aktéři spokojeni. Sami ale také podotýkají, že neznají náhled rodinných příslušníků respondentek na situaci. Jejich pohled by samozřejmě mohl být odlišný.

V páté kapitole je detailně rozebrán model mobility nebo migrace za prací v pečovatelské profesi na krátkou vzdálenost, který je typický pro současnou Evropu (a zejména Evropskou unii) a je odlišný od většiny případů z existující literatury, jež se zabývá migrací pečovatelek na velké vzdálenosti, a tedy i na delší dobu bez možnosti častých návratů. Autoři také zdůrazňují specifický kontext EU, který umožňuje snazší zaměstnávání a sociální zabezpečení v jednotlivých členských zemích.

Šestá kapitola se zabývá pracovním uplatněním slovenských pečovatelek po ukon-

čení práce v Rakousku. Autorský kolektiv toto téma zvažuje ve vztahu k teorii dvojího trhu práce (*dual market theory*), jelikož pečovatelsví je charakteristickým zaměstnáním nižší vrstvy dvojího trhu (jde o práci náročnou, nepříliš dobře placenou, společensky málo uznávanou). Zde si autoři všímají, že ty respondentky, které po návratu na Slovensko pracovaly, zaznamenaly kariérní sestup. Tento výsledek je ve shodě právě s teorií dvojího trhu.

V závěru autoři shrnují dvě hlavní myšlenky své knihy:

1. nutnost vnímat migraci za prací v pečovatelsví jako součást pracovní migrace;
2. migrace žen nemusí nutně vést k odlivu péče (*care drain*).

Nakonec autoři spekulují o možnosti aplikovat tento výzkum a jeho závěry také na migraci z Rumunska do Rakouska, případně v budoucnu na (pravděpodobnou) migraci z Filipín. Ačkoliv sami autoři jsou v této předpovědi spíše opatrní, ze závěrečné kapitoly je patrné, že vidí budoucnost současného modelu i v případě „posunu“ zdrojové země migrujících pečovatelek dále na východ EU, mimo hranice EU a také do zámoří. Zde ovšem vyvstává řada otázek a pochybností, které pravděpodobnost tohoto vývoje zpochybňují. Prvním aspektem je vzdálenost. Je zřejmé, že popsáný model dojíždění ze Slovenska do Rakouska v rámci systému 24hodinové péče je založen zejména na geografické blízkosti (stejně jako to bylo v případě Česka). Pečovatelky ze Slovenska tak mohou nejen jezdit domů ve dvoutýdenních intervalech, mají ale rovněž vždy možnost odjet i neplánovaně – například v případě nějaké krizové události v rodině. Tento samotný pocit může značně přispívat ke spokojenosti těchto pečovatelek a jistě do značné míry i ke spokojenosti jejich rodinných příslušníků na Slovensku. Dalším aspektem je členství obou popsaných zemí v EU, jež umožňuje legální a snadné zaměstnávání, které zároveň zaručuje sociální zabezpečení včetně příspěvků na děti (byť omezených) a jistoty zajištění po odchodu do důchodu. Třetím zásadním aspektem je také kulturní a etnická blízkost. Slovensko a Rakousko sice nesdílejí stejný jazyk, nemalou část dějin byla ale obě tato území součástí stejné monarchie, což se samozřejmě projevuje dodnes v mnohých kulturních záležitostech. Zároveň etnické rozdíly mezi Slováky a Rakušany jsou minimální – Slováci se v ulicích Vídně nebo Innsbrucku snadno „ztratí“, a pokud mluví německy, nikdo nemusí poznat, že nejde o Rakušany. Zejména z těchto tří důvodů lze celkem oprávněně pochybovat, zda je současný model udržitelný i pro budoucnost, kdy bude stále více pečovatelek pocházet ze zemí více na východ nebo dokonce z jiného kontinentu. V případě Rumunska je tento scénář patrně ještě přijatelný, za hranicemi EU už ale optimistické představy o oboustranně výhodném modelu (*win-win model*) blednou, jelikož vzdálenost dojíždění se prodlouží, pracovně-právní vztahy se významně zkomplikují a začnou narůstat také kulturní a etnické odlišnosti, které mohou v praxi způsobit mnoho problémů (v komunikaci, organizaci dne, z hlediska předsudků).

Dalším tématem knihy, se kterým lze polemizovat, je téma odlivu péče (kapitola 4 – viz výše). Je jistě možné přijmout tvrzení, že odliv péče nebo deprivace péče se neprojevuje ve všech případech migrace žen za prací v pečovatelsví a výzkum Bahny a Sekulové je dobrým podkladem k diskusi na téma odlivu péče. Jak se ale sami autoři krátce zmiňují, je poměrně těžké tvrdit, že péče rodinám (tj. zejména dětem či rodičům) těchto pečovatelek nechybí, pokud neznáme názory přímo těchto rodinných příslušníků. Je pochopitelné, že zaměření prezentovaného výzkumu nebylo přímo na rodinné vztahy, potom ale asi není vhodné dělat závěry o tom, zda tuto péči rodiny postrádají či nikoliv. Chybí zde také diskuse, co tato péče vlastně znamená – zda se jedná o přípravu jídla, pomoc s úkoly, anebo například finanční zajištění (analyzováno například ve Speranta 2014).

Naopak jako významnou přednost knihy lze vyzdvihnout dlouhodobý přístup k tomuto specifickému migračnímu proudu a detailní rozpracování mechanismů, které stojí za rozhodnutím Slovenek přijmout práci pečovatelky v Rakousku. Velkým přínosem je právě uvažování o tomto typu migrace primárně jako o pracovní migraci, jež je způsobena ekonomickou situací v zemi nebo regionu původu. Je to dokumentováno nejen posunem „zdroje“ těchto pečovatelek z Česka na Slovensko, ale také v rámci slovenských regionů, kdy postupem času ubývá pečovatelek, které pocházejí z bohatších regionů Slovenska – zejména z Bratislavy, jež je sice Rakousku na dosah, zároveň ale poskytuje dostatek pracovních příležitostí. Z tohoto důvodu je výzkum Bahny a Sekulové skvělým doplňkem stávající literatury na téma péče a práce v domácnosti, která se naopak často soustřeďuje právě na aspekty péče a rodinných vztahů. Neobvyklé a přínosné je rovněž propojení výzkumu s teorií dvojího trhu a zamyšlení nad kariérou pečovatelek po návratu na Slovensko. V tomto ohledu se opět jedná o velmi málo studovanou problematiku, kdy se většina existující literatury zabývá tím, zda je (či spíše není) možný kariérní postup v oblasti pečovatelsví a domácí práce v cílové zemi, chybějí ale úvahy právě na téma návratu na trh práce v zemi původu. Zcela zásadní je také důraz na spokojenost respondentek s jejich prací v Rakousku, který jde proti běžné až viktimizaci pečovatelek a pracovníků v domácnosti v mnohé existující literatuře. Tato spokojenost je samozřejmě možná právě díky specifickému kontextu této případové studie, je nicméně opět cenným narušením tónu mnohých článků a knih na toto téma a připomíná nám, že je nutné vždy posuzovat konkrétní případy a situace.

Celkově poskytuje tato kniha nejen zjištění a závěry týkající se práce slovenských pečovatelek v Rakousku, ale přináší rovněž mnoho důležitých zamyšlení a podnětů pro další výzkum. Významnou předností je zasazení do středoevropského regionu a do specifické situace pracovní mobility v rámci Evropské unie, které jsou ve vztahu k tématu migrace a péče stále málo prozkoumané.

Literatura

- Drbohlav, D., Pavelková, L. 2018. „Intra-European Movement of Czechs with Special Regard to Austria and Care Givers (The ‚MICO‘ Type – Between Migration and COmmuting).“ Pp. 205–266 in Scholten, P., Ostaijen, M. *Between Migration and Mobility – The Multi-Level Governance of Intra-European Movement*. Cham: Springer.
- Lutz, H. 2011. *The New Maids – Transnational Women and the Care Economy*. Londýn: Zed Books.
- Parreñas, R. S. 2002. „The Care Crisis in the Philippines: Children and Transnational Families in the New Global Economy.“ Pp. 39–54 in Ehrenreich, B., Hochschild, A. R. *Global Woman*. London: Granta Books.
- Speranta, D. 2014. „From ‚Brain Drain‘ to ‚Care Drain‘: Women’s Labor Migration and Methodological Sexism.“ *Women’s Studies International Forum*, Vol. 47, No. B: 203–212.

Nájemní domácí práce v kontextu genderových vztahů, postsocialistického vývoje rodinné politiky a ideálů péče

Hana Hašková

Sekeráková Búriková, Z. 2017. *Panie k deťom a na upratovanie. Podoby platenej práce v domácnosti*. Brno: Munipress.

Nakladatelství Masarykovy univerzity vydalo v roce 2017 knihu *Panie k deťom a na upratovanie* s podtitulem *Podoby platenej práce v domácnosti*.⁷⁹ Napsala ji Zuzana Sekeráková Búriková, která tím navázala na svou předchozí spoluautorskou knihu *Au pair*. Publikace *Panie k deťom a na upratovanie* analyzuje vznikající trh s placenou prací v domácnosti na Slovensku. Konkrétně se věnuje poptávce po najímání žen na úklid v domácnostech a na péči o děti.⁸⁰ Ostatní typy nájemní domácí práce, jako je např. péče o stárnoucí populaci, ponechává autorka v knize záměrně stranou.

Autorka ukotvuje svou studii v rámci soudobé mezinárodní odborné diskuse a výzkumu placené práce v domácnostech a poukazuje na to, v čem je situace nově

79 Tento text byl napsán s podporou grantu GA ČR č. 17-04465S a s institucionální podporou RVO 68378025.

80 V tomto textu využívám termínů nájemní/ placená domácí práce / práce v domácnosti jako termínů, které zastřešují najímání žen na úklid v domácnostech i na péči o děti.